

ספר דרך חכמה

תלמיד – רבי, הנה כאיל תערג על אפיקי מים, כן תערג נפשי אל הידיעות ואל המשכלות, ולבבי בוער באש החמדה והתשוקה, לדעת להבין ולהתחכם. על כן יצאתי לקראתך לשחר פניך שתחנני ותורני הדרך אשר אלך בה, ותלמדני ותודיעני מה החכמות אשר ראוי לי לבקש, ואיזה ארח אהלך להשיג אותן, דבר על בריו:

רבי – בני, הלא ידעת כי כל פועל יש לו סבה מעוררת המעירה אותו לפעול, וכל פועל ברצון, פועל לתכלית-מה, באפן שעקר רצותו יהיה בתכלית ההיא. ואולם בעבורה ירצה בדברים אשר יכיר או יחשב היותם אמצעיים שעל ידם תשג התכלית ההיא. עתה אמר נא, מה היא הסבה המעוררת אותך לדבר הזה אשר אתה מבקש? או מה היא התכלית אשר תרצה להשיג אותה?

תלמיד – אמנם הסבה המעוררת אותי, הוא הצער אשר אנכי מרגיש מההשתערות אשר נפשי משתערת לעמד על ידיעת הענינים המובאים לה מן החושים או העולמים בדמיונה, ותכליתי הוא לישוב את נפשי ולהשקיט את רוחי המתפעם בספקותיו. וחסרון השגתו:

רבי – היש לך עוד תכלית אחרת עם התכלית הזו, תהיה שוה לה או טפלה אליה?

תלמיד – כן אדוני, כי הנה מלבד התכלית שזכרתי מביט אני אל תכלית אחרת, שהיא להיות איש בין האנשים, ושאוכל גם אני לחוות דעי בין מקהלות החכמים, ולא אהיה ביניהם כאבן דומם, או כאלם לא יפתח פיו. ועוד

מתכונן אני לשאכיר גדלת הבורא יתברך מתוך גדלת בריותיו, ואשבח שמו הגדול על עמק מחשבותיו:

רבי - היטבת מאד לסדר תכליותיך לפי הדרגתן ברצונך, כי אולם באמת תכליתך הראשונה היא למצא נחת לרוחך ושבעה לחמדת נפשך, שהיא הסבה אשר העירתך ובעבורה נתעוררת לבקש לך מנוח אשר ייטב לך. ואחר זה תביט בכוננתך להיות לך מהלכים בין משכילי העם. ואלו לא ידעתיך והפרתיך מאז חפשו וחקרו בטבעך, הייתי אומר היות זה לך התכלית הראשונה והעקרית באמת בהיותה העקרית כמעט לרב שוקדי דלתות הלמודים, אך בראותי אותך נוטה אל החקירה בטבע, אאמין היות ישוב ושביעת החמדה הטבעית הזאת תכלית עקרית לך, וההכנס בחברת החכמים והיות צולח ביניהם, שניה לה בהדרגה. והשלישית, הכר גדלת הבורא יתברך שאמרת, כי היות זה התכלית העקרית והראשונה, ואפלו שניה אינה מצויה אלא אצל מי שהשיג כבר ענינים רבים מהחכמה אשר לא השגת אתה עדין. וכבר רואה אני שחסר לך תכלית רביעית בדבר הזה, שאלו היתה לך ודאי שלא היית יכול לחדל מלמנותה ראשונה לכל התכליות, ואולם חסרה היא לך מפני שחסרה לך סבה שתעירך לבקש אותה, אבל אני אגלה אונך ואודיעך את אשר לא ידעת עד שתולד לך ההתעוררות החסרה ממך, אז מאליה תבקשהו:

תלמיד - אמצא חן בעיניך רבי, והודעתני ארחות חיים:

רבי - הלא ידעת כי תכלית מה ששם האדון ברוך הוא את האדם בעולם הזה, הוא רק לשיקנה וישיג בעמלו את השלמות האמתית, שהיא ההתקרב לו יתברך תכלית

הקריבות שאפשר, והתדבק בו תכלית הדבקות שאפשר,
מאמתת היא הפנה הזאת או לאו?

תלמיד – מאמתת היא אצלי וברורה מטענות תוריות, דהינו מן
הכתובים ומקבלת החכמים, ומטענות שכליות כמו כן:

רבי – אם זה ברור אצלי, הנה לא תסתפק גם כן בתולדה
הנולדת מזה, והיא שאם כל עקר מציאותו של האדם
בעולם הזה הוא לתכלית הזו, הנה ראוי לו שינהג כל עניניו
כלם להשיג את התכלית הזו, ולא להפריע או להטות עצמו
ממנה, שהרי כל ענין מהם שיטה מן התכלית, נמצאת נפרעת
בענין שהוא עצמו יתברך. ודי שיהיה דבר נגד כוונתו לשיהא
ראוי להתרחק ממנו. והתבונן עוד ותראה, כיון שרק
השלמות האמתית היא הטוב באמת, המעשה הנוטה ממנה
הנה הוא נוטה מן הטוב, ואם כן ודאי הוא רע, או לפחות דבר
מותר ובטל הבל וריק, שראוי ודאי לכל משכיל לסור ממנו:

תלמיד – גם זה פשוט אצלי, כי בודאי אינו ממשפט
החכמים לבקש הערב, כי אם לבקש הטוב האמתי,
וכל פעל אשר איננו אמצעי לו, אינו אלא מותר ובטל ואינו
מעצת השכל לפעל אותו:

רבי – אחרי היות כל זה מאמת אצלי, הנה תבין ודאי שכל
התעוררות פעלה אשר יולד ברצונו של האדם, ראוי לו
שישקל אותה בפלס התכלית הזו שזכרנו, כי אם תסכים
לתכלית – יעשנה, ואם אין – יעזבנה. ואולם פעלות האדם
שני מינים: האחד – עיון, והשני – מעשה, ושניהם צריכים
תמיד להיות נדונים על פי התורה הזאת שאמרנו שהיא

להיותם מסכימים עם התכלית ועוזרים לה, ולא נוטים ממנה כל שכן נגדיים אליה. והנה הדבר הזה במעשה ידוע הוא ואין זה המקום והעת להאריך בו, אך אדבר בו בקצרה מה שצריך ללמד ממנו בעיוני, שהוא הנדון שלנו.

והנה תראה שיש בפעלות האדם מכרחות ובחירות, כי יש מה שטבעו מכריח לו או קבוצו המדיני, ויש שתלויות בבחירתו לגמרי. ואמנם המכרחות אין בהם עצה, כי ההכרח לא ישבח ולא יגנה. אמנם כבר אפשר שתמצא בפעלה אחת הרפכה מההכרח והבחירה, כי עקר הפעלה יהיה מכרחי, ואפן העשותה בחירי בכלו או במקצתו. ואולם כל מה שמצד ההכרח, לא תפל בו עצה כמו שכתבנו, כי אם במה שמצד הבחירה. והנה המשפט הכולל אשר לכל פעלות שמצד הבחירה הוא, שכל פעלה בחירית ראוי שתהיה, או קיום מצוה או הכנה לקיום מצוה, או הסרת מניעה לו. ונוסף על זה תנאי, שלא תהיה בה בטול והפרה לשום חק מחקי התורה והעבודה בשום צד, לא במהות הפעלה ולא בשום מקרה מהמקרים המתחברים לה. ואם לא תהיה הפעלה מאחד מהמינים האלה, או אפלו תהיה מאחד מהם אך תהיה בה או במקרה ממקריה הפרת חק התורה, ראוי לחדול ממנה. דרך משל: כבר יוכל להיות הטיול הכנה לעבודה, אם יצטרך לאדם כדי להרחיב את דעתו שיהיה מוכן להשכיל, אך אם הטיול במהותו לא יהיה מן המותרים, או בכמותו יהיה יותר מדאי, או יהיה בחברת בלתי מהגנים וכיוצא בזה, הרי הוא מכלל הפעלות אשר לא תעשינה. והנה כמשפט הפעלות כך משפט העיונים בלי הפרש כלל, כי כיון שתכלית כל עניני מציאות האדם בעולם היא תכלית אחת,

צָרִיךְ גַּם כֵּן שֶׁכָּל עֲנִינָיו יִלְכוּ מֵהַלֵּךְ הַשָּׂגְתוֹ וְתִהְיֶה מְגַמְתָּם
הַצְּלָחָתוֹ:

תְּלַמֵּיד – הִנֵּה הָאֶרֶץ עֵינֵי בְטֹהַר לְקַחֵךְ, רַבִּי, וְאֵת אֲשֶׁר לֹא
הַשִּׁיגָה דַעְתִּי הוֹרִיתֵנִי. עֵתָה חֲנִנִי נָא בַּפְּרָטִים כְּאֲשֶׁר
בְּכָל חֲנֻנְתֵנִי, וְלַמְדֵנִי לְשַׁפֵּט אֶת הָעֵיוֹנִים כְּלָם מִשֶּׁפֶט צְדָק,
עַל פִּי הַתּוֹרָה הַזֹּאת:

רַבִּי – תַחֲלֶה צָרִיךְ אֲנִי לְעוֹרְרֶךְ עוֹד עַל עֵקֶר אַמְתִּי, וְהוּא שְׁכֵמוֹ
שֶׁבַמְעֵשִׂי, הַכּוֹנֵה עֵקֶר גָּדוֹל, וְהִיא הַגּוֹדֶרֶת אֶת הַפְּעֻלָּה
עֲצֻמָּה, אֲשֶׁר עַל כֵּן מִלְבַּד כְּשֶׁרוֹן הַמַּעֲשֵׂה יִצְטָרֵךְ כְּשֶׁרוֹן הַכּוֹנֵה,
כִּי בְּעֵיוֹנֵי כְּדֵי שִׁיחֶיהָ הָעֵיוֹן מֵהָאֲמֻצָּעִים הַמְּבִיאִים לְהַשָּׂגַת
הַתְּכֵלִית הָאַמְתִּית שׁוֹכְרֵנוּ, שְׁנֵי תַנָּאִים יִצְטָרְכוּ לוֹ, הַמִּין
וְהַכּוֹנֵה, דִּהְיֵנוּ שִׁיחֶיהָ מִין עֵיוֹן הַמְּבִיא אֶל הַתְּכֵלִית הַזֶּה, וְתִהְיֶה
הַכּוֹנֵה בּוֹ לְבֹא אֶל הַתְּכֵלִית הַזֶּה. כִּי אִם הַכּוֹנֵה לֹא תִהְיֶה בּוֹ אֶלָּא
לְשִׁבִיעַת הַחֲמֻדָּה שׁוֹכְרֶת בְּרֵאשׁוֹנָה, אִפְלוּ אִם יִהְיֶה הָעֵיוֹן בְּעֲצֻמוֹ
הַנִּכְבָּד שֶׁבְּעֵיוֹנִים, הִנֵּה תוֹעֵם חֲשִׁיבוֹתוֹ וְתִשְׁפַּל מְעַלְתּוֹ, כִּי כִּבְר
יָשׁוּב לְהִיּוֹת בְּקִשְׁתַּת הָעֵרֶב, לֹא בְּקִשְׁתַּת הַטּוֹב. כִּי אִף עַל פִּי שְׁמֻצָּד
עֲצֻמוֹ הוּא טוֹב, הִנֵּה הַבְּקִשָּׁה עָלָיו אֵינָה מְצַד טוֹבוֹ אֶלָּא מְצַד
עֲרֻבוֹתוֹ. אֲמָנָם אַחֲרֵי הִיּוֹת הַכּוֹנֵה מִיִּשְׁרָת לְהַשִּׁיג אֶת הַתְּכֵלִית
הָאַמְתִּית, אִזּוֹ יַחְקֹר הָעֵיוֹן עֲצֻמוֹ לְבַחַן אֶת עֲנִינּוֹ, כִּי אִם יִסְכִּים
אֶל הַתְּכֵלִית – יִהְיֶה לְאַחוֹז בּוֹ, וְאִם לֹא – לְחַדֵּל מִמֶּנּוּ:

תְּלַמֵּיד – בְּצִדֵּק כָּל אֲמָרֵי פִּיךָ, וְאִין מְקוֹם לְלִבִּי לְהַסְתַּפֵּק בָּם:

רַבִּי – אֲמָנָם מִיִּנֵי הָעֵיוֹנִים בְּבַחֲיֵנָת יַחֲסָם עִם הַתְּכֵלִית,
אַרְבָּעָה: הָאֶחָד – הָעֵיוֹן שֶׁהוּא אֲמֻצָּעִי לְהַשָּׂגַת הַתְּכֵלִית
מְצַד עֲצֻמוֹ. הַשֵּׁנִי – שְׂאִינוֹ אֲמֻצָּעִי לְהַ מְצַד עֲצֻמוֹ, אֲבָל הוּא

אֲמֻצְעֵי בְּמִקְרָה. הַשְּׁלִישִׁי – שְׁאִינוֹ אֲמֻצְעֵי לָהּ לֹא מֻצַּד עֲצָמוֹ
 וְלֹא בְּמִקְרָה, אֲךָ הוּא שָׁב לְאֲמֻצְעֵי בְּמִקְרָה. הַרְבִּיעִי – שְׁאִינוֹ
 לֹא אֲמֻצְעֵי מֻצַּד עֲצָמוֹ וְלֹא אֲמֻצְעֵי בְּמִקְרָה, וְלֹא שָׁב לְזֶה כָּלֵל.
 וְעַתָּה אֲבֹאֵר לְךָ כָּל דְּבַר וְדְבַר בְּפָנֵי עֲצָמוֹ:

הַמִּין הָרֵאשׁוֹן הוּא אֲשֶׁר הוּא אֲמֻצְעֵי מֻצַּד עֲצָמוֹ, וְיִתְחַלֵּק לְעִקְרֵי
 וְהַכְּנִיִּי. הָעִקְרִי הוּא שֶׁהַתּוֹלְדָה הַנּוֹלְדָה מִמֶּנּוּ מִיַּד הִיא
 הַשְּׂגָת הַתְּכָלִית. וְהַכְּנִיִּי הוּא שְׁאִין הַשְּׂגָת הַתְּכָלִית נּוֹלְדָת מִמֶּנּוּ
 מִיַּד, אֲלֵא אַחַר עֵיוֹן אַחַר שִׁיבָא אַחֲרָיו שֶׁהוּא הָעִקְרִי שְׁזֻכְרָנוּ.
 אֲמָנָם הֵנָּה הוּא עֵיוֹן שְׁמַכִּין אֶת הַדֶּרֶךְ אֶל הַשְּׂכָל לְכַנֵּס בְּחִקִּירַת
 הָעִקְרִי. וְהֵנָּה הָעִקְרִי אִינוֹ אֲלֵא הָעֵיוֹן בְּאֵלְקוֹת, דִּהְיָנוּ בְּסִתְרֵי
 יְחוּדוֹ יִתְבָּרֵךְ וְרוּמָמוֹתוֹ וְשִׁלְמוֹתוֹ, וְהַהֲנָהגָה שֶׁהוּא מְנַהֵג אֶת
 עוֹלָמוֹ, וְכֵן סִתְרֵי בְּרִיּוֹתָיו וְכוֹנְנִיּוֹתֵיהֶם, וְהָעֲבוּדָה שֶׁהִטִּיל עַל מִי
 שֶׁהִטִּיל מֵהֵן, וְהַשְּׂרָאֵת כְּבוֹדוֹ וְשְׁכִינָתוֹ, וְשִׁפְעַ נְבוּאָתוֹ וְרוּחַ
 קֹדְשׁוֹ – זֶהוּ הָעֵיוֹן אֲשֶׁר בּוֹ תְּלָה הָאֲדוֹן בְּרוּךְ הוּא שְׁלֵמוֹתוֹ שֶׁל
 הָאָדָם, וּבְזֶה הוּא מִתְקָרֵב לוֹ וּמִתְדַבֵּק בּוֹ דְּבִקּוֹת שְׁלֵמָה, וּבְשַׁעוֹר
 מָה שִׁישְׁתַּדֵּל לְהַשִּׁיג מִן הָעֵיוֹן הַזֶּה, כִּי יִהְיֶה שַׁעוֹר הַשְּׁלֵמוֹת
 שִׁיִּקְנֶה, וְהַקְּרָבָה שִׁיתְקָרֵב. וְהוּא מָה שֶׁצָּוּ עָלָיו הַנְּבִיאִים בְּאִמְרָם:
 "וַיִּדְעַת הַיּוֹם וְהַשְּׁבוּת אֶל לְבָבְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים" (דְּבָרִים ד' ל"ט),
 דַּע אֶת אֱלֹהֵי אָבִיךָ וְעַבְדֵהוּ" (דְּבָרֵי הַיָּמִים א כח ט), "כִּי אִם בְּזֹאת
 יִתְהַלֵּל הַמִּתְהַלֵּל הַשְּׂכָל וַיִּדַּע אֹתִי" (יִרְמִיָּה ט כג). אֲךָ תִּזְכֹּר אֶת
 אֲשֶׁר הִזְהַרְתִּיךָ עַל עֲגִין הַכּוֹנֵנָה, שְׂאֵם יִהְיֶה הָעֵיוֹן רַק לְשִׁבְיַעַת
 הַחֲמֻדָּה, אִין זֶה הָעֵיוֹן הָעִקְרִי שְׁאִנִּי אוֹמֵר לְךָ עַתָּה, אֲלֵא הָעֵיוֹן
 בְּאֵלְקוֹת בְּכּוֹנֵנָה הַמִּישְׁרָת שֶׁהִיא לַעֲשׂוֹת נְחַת רוּחַ לְפָנָיו יִתְבָּרֵךְ,
 שְׁגֹר עָלֵינוּ שֶׁנִּשְׁתַּדֵּל לְקַנּוֹת שְׁלֵמוֹתָנוּ בְּעֵיוֹן הַזֶּה וְנַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ.

וְהַחֲכַמִּים גַּם הוּא יִתְחַלֵּק לְשָׁנִים: הָאֶחָד הוּא כָּלֵל כָּל הַיְדִיעוֹת
 שְׂצָרִיךְ הָאָדָם לֵידַע קֹדֶם שְׂיִכְנַס לְחֻקֵּי הָעֵינָן
 בְּאֻלְקִיּוֹת, וְהֵן אוֹתָן שְׂעֲלִיֵּהֶן נִבְנוֹת הַחֻקֵּי הָהֵן, וְזֶהוּ כָּלֵל כְּתָבִי
 הַקֹּדֶשׁ וּבְאוֹרֵיהֶם הָעֻקְרִים, וּמֵאֲמָרֵי הַחֲכָמִים ז"ל בְּש"ס
 וּבִהְגָדוֹת, כִּי עֲלֵיהֶם נוֹסְדִים חֻקֵּי הָעֵינָן בְּאֻלְקִיּוֹת. וְהַשְּׁנִי הוּא
 כָּלֵל דְּרָכֵי הַחֻקֵּי וְהַבְּחִינֵי הָעֵינָנִים, וְהוּא הַלְמוּד הַהִגְיוֹנִי שְׂצָרִיךְ
 הָאָדָם לְלַמֵּד בָּהֶם אֶת שְׂכָלוֹ כְּדִי שְׂיִוְכַל לְהַבְּחִין וּלְחַקֵּר מֶה שְׂצָרִיךְ
 לְחַקֵּר וּלְהַשִּׁיג מֶה שְׂצָרִיךְ לְהַשִּׁיג בְּאֻלְקִיּוֹת. כִּי זֹלַת זֶה לֹא יוֹכֵל
 לְהַגִּיעַ לְעוֹלָם אֶל הַיְדִיעָה הַנְּכוֹנָה וְהַבְּרוּרָה, כְּאִמֵּן אֲשֶׁר יַחְסְרוּ לוֹ
 כְּלֵי הָאֱמֻנָה, שְׂלֹא יוֹכֵל וְדַאי לְהוֹצִיא כְּלֵי לְמַעֲשֵׂהוּ.

וְהַמִּין הַשְּׁנִי הוּא אֲשֶׁר אֵינְנוּ אֲמַצְעֵי לְתַכְלִית מִצַּד עֲצֻמוֹ אָבֵל
 הוּא אֲמַצְעֵי לָהּ בְּמִקְרָה, וְיִתְחַלֵּק גַּם הוּא לְשָׁנִים: הָאֶחָד
 הוּא בְּבְאוֹר כָּל הַמְּצוֹת וְהַדִּינִים בְּכָל שְׂרִשְׁיָהֶן וּפְרִטְיָהֶן
 הָרָאשִׁיִּים, כִּי הִנֵּה עֵינָן זֶה בְּבַחֲבִינֵי עֵינָן, לֹא אֲמַצְעֵי לְתַכְלִית
 וְלֹא הַכְּנִי לְעֵינָן עֻקְרִי, אָבֵל הוּא הַכְּנִי לְאֲמַצְעֵי אַחַר בְּלִתֵּי
 עֵינָנִי, וְהֵינּוּ מַעֲשֵׂה הַמְּצוֹת, שְׂגָם הוּא אֶחָד מִן הָאֲמַצְעֵיִם
 לְתַכְלִית כְּמוֹ שְׂזַכְרָנוּ, וְהֵרִי זֶה עֵינָן מִצְטָרֵךְ לְשִׂיּוּכָל הַמַּעֲשֵׂה
 לַעֲשׂוֹת, וּמִצַּד זֶה נִמְצָא גַם הוּא מְכָלֵל הָאֲמַצְעֵיִם, אֵיךְ בְּדֶרֶךְ
 מִקְרָה כְּמוֹ שְׂזַכְרָנוּ. וְהַחֲלֵק הַשְּׁנִי מִן הָאֲמַצְעֵיִם בְּמִקְרָה, הוּא
 כָּלֵל קִצַּת חֻקֵּי שְׂצָרִיכִים אֲנַחְנוּ לָהֶן לְאִיזָה חֵלֶק מִחֻלְקֵי מְצוּהָ
 אוֹ מְצוֹת, דֶּרֶךְ מְשָׁל: הַהֲנַדְסָה, הַתְּשִׁבֶרֶת וְהַתְּכוּנָה, שְׂנַצְטָרֵךְ
 לָהֶן לְעֵנֵי מְצוֹת הָעֲבוּרִים וְהַכְּלָאִים וְהַתְּחוּמִין וְכִיּוֹצֵא:

תְּלַמִּיד – הַרְשֵׁנִי וְאַשְׁאַלְךָ, בְּמָה יִבְדְּלוּ שְׁנֵי הַחֻלְקִים הָאֵלֶּה
 שְׂמִנִּית אוֹתָם לְשָׁנִים?

רבי – ההבדלים ביניהם מבארים. ראשונה, כי הנה באור המצות עסקו הוא ענין שהוא עצמו אמצעי לתכלית, כי הנה כלו סובב על המעשה המצוה שהוא אמצעי לתכלית כמו שזכרנו, ונמצא שמגמתו היא ידיעת מה שהוא אמצעי לתכלית. אך אלה החכמות שזכרנו אין עסקם ענין אמצעי ואין מגמתן לבאר ענין זה, אלא עסקן ומגמתן חלק מחלקי המציאות שאין ידיעתו מעלה ומורידה לתכלית הכללית, אלא שתשמש ידיעתו לעזר לאחד מעניני המצות והעבודה. דרך משל, ההנדסה עסקה היא השעור והמדה, ומגמתה לבארום בכל פרטיהם. התשברת עוסקת במספר ומבארת כל פרטיו, וכן כלן. הרי שאין עסקן ענין עוזר לתכלית הכללית, אלא שידיעתן תועיל לענין מעניני המצות כמו שזכרנו. והשנית, כי באור המצות מלבד היותו הכניי למעשה, הוא עצמו קיום מצוה, כי צונו הבורא יתברך להגות בתורתו, כמו שכתוב, "ודברת בם" וכו' (דברים ג, ז), ונמצא שהוא בעצמו מצוה לבד מהתועלת היוצאת ממנו לקיום כל המצות. ובבחינה הזאת הוא בעצמו אמצעי לתכלית, לא בבחינת עיון אלא בבחינת מעשה מצוה. מה שאין פן ידיעת החכמות שזכרנו, שאנחנו לא נצטוינו להגות בהן, אך ידיעתן הכרחית לנו למה שצריכים אנחנו בענינים מעניני העבודה, והרי זה כפעלות המכרחות אשר לנו במעשה, שאלו יציר העדר הכרחן לא היה לנו להשתדל לעשותן כלל:

תלמיד – דבריה לי למשיב נפש, ובנעם לקחך אתה נותן מעדנים לנפשי:

רבי – אשוב עתה להשלים דברי בבאור ארבעה המינים שזכרתי לך. המין השלישי הוא, שאינו אמצעי לא מצד עצמו ולא

במקרה, אך הוא שב לאמצעי במקרה, והוא כלל החכמות והמלאכות אשר אין להן ענין בהבנת עניני המצות ולא בחקירות האלקיות, אבל כבר יאותו בזמן אחד או באיש אחד או במקום אחד עם התכלית. דרך משל, הנה מלבד ההכרח אשר לאדם לפרנס את עצמו, חובה עליו גם כן מצד התורה, שפך למדונו ו"ל, "ובחרת בחיים" (דברים ל, יט), זו אמנות (תד"א יד). ואמרו (ירושלמי קידושין פ"א ה"ז), יכול יהא יושב ובטל? תלמוד לומר "בכל משלח ידך אשר תעשה" (דברים יד, כט). ועתה הבוחר באחת מן האמנויות להיות לו לפרנסה, הנה ודאי שיצטרך לדעת כל הידיעות המצטרכות לאמנות ההיא. דרך משל, מי שיקח לו לאמנות מלאכת הרפואה, הנה ודאי שתצטרך לו ידיעת הטבע והנתוח ושאר הענינים המצטרכים להיות תופס באמנות הזו. אדם שצריך ללכת בין חכמי הגוים, הנה יאות לו שילמד מה שיכבדוהו בעיניהם, ונמצא שם שמים מתקדש על ידו, וכן כל כיוצא בזה.

אך המין הרביעי הוא אשר איננו אמצעי לא מצד עצמו ולא במקרה, ולא שב לזה כלל, והוא כלל העיונים שאינם נוגעים בהבנת המצות ולא בחקירות האלקיות, למי שאינו צריך להם לא לאמנות ולא לשום טעם אחר של עבודה, אלא להשתוקק בידיעה ההיא מפני הערבות והנעם שמצא בה, ככל הטיולים האחרים ותענוגות בני האדם. הנה בארתי לך מיני העיונים למדרגתם, ואם מסתפק אתה בדבר ממה שבארתי לך, שאל:

תלמיד – אין לי ספק בכל דבריה, כי על כלם תעיד המציאות ולא יוכל להסתפק בהם אלא מי שאין הבחנתו שלמה:

רבי – אחר שבארתי לך מיני העיונים, הנני צריך לבאר לך איזה

מהם ראוי לבחור, ובאיזה שיעור ראוי לבחור בם. והנה זה פשוט
 שלפי רב טוב התולדה היוצאה ממעשה-מה או מעוטו, כך ראוי
 להרבות במעשה ההוא או למעט בו. ואם כן העיון אשר תולדתו
 היא השגת השלמות האמתית, ודאי שראוי להרבות בו כל מה
 שאפשר, כי כפי השיעור אשר נרבה בו כך יהיה שיעור השלמות
 שנשיג, ומי שיפחות ההשתדלות בו, כשיעור מה שיפחות כך
 תגרע ממנו השלמות. אך ההכנ"י שאין טוב תולדתו אלא מצד מה
 שהוא הכנה לעקרי, הנה כשיעור מה שיצטרך ממנו לתועלת
 העקרי, כך ראוי שיהיה שיעור ההשתדלות בו לא פחות ולא יותר,
 כי אם יפחות מן הצרך ימצא בעצמו חסרון הכנה לעקרי, ואם
 ירבה על הצרך, הנה הרבוי ההוא מותר לגמרי. והמין השני כמו
 כן שאינו אמצעי אלא במקרה להיותו דבר מצטרך והכנ"י לקיום
 המצות, הנה כפי שיעור מה שנצטרך לו לקיום זה הוא שראוי
 להשתדל בו, לא פחות שלא תחסר הכנה, ולא יותר שלא יהיה
 פעל בטל. והמין השלישי שאינו אלא שב לעבודה, הנה במדה
 הזאת ימדד גם הוא, שרק בהיותו שב לעבודה, וכשיעור המצטרך
 לענין ההוא שבו שב לעבודה הוא שיהא ראוי להשתדל בו, וכל
 יותר על זה אינו אלא מותר ובטל. כל שכן המין הרביעי שכלו
 מותר ובלתי ראוי כלל, לפי העקרים שהקדמתי לה, והמשתדל בו
 אינו אלא מטה ומפריע עצמו מן השלמות, והולך אחרי ההבל
 לגמרי, ומאומה לא ישא בעמלו שיוליד בידו לעולם שכלו ארוך:
תלמיד – מה שנראה לי ללקט מכלל דבריך הוא, שעקר
 עיונו של האדם ראוי שיהיה באלקיות, ויעין בכתבי
 הקדש ובבאוריהם ובמאמרי חז"ל, למה שצריך לבנות עליו
 בניני העיון באלקיות. ובהגיון, שיעור מה שצריך לדעת דרכי

החקירה והלמוד ולא יותר. ובבאור המצות והדינים, מה שצריך למעשה. ובחכמות ההנדסה והתשברת וזולתן, שידיעתן הכרחית לענינים מן המצות, שעור מה שיצטרף לדבר הזה ולא יותר. ומשאר החכמות שאין להן ענין לא באלקיות ולא במצות, מה שצריך להן לאיזה טעם של עבודה לבד, ובשעור המצטרף לפי הטעם ההוא ולא יותר. ומי שאינו צריך להן, אין לו להשתדל בהן כלל, אלא יהיה כובש תשוקתו כמו שכובשה בענין כל שאר המותרות, במאכלים וטיולים וכדומה:

רבי - כפתור ופרח, אין להימין ואין להשמאיל מכל אשר דברת. אך עודני צריך להזהיר לך קצת הזהרות בקצת מן העקרין האלה. כי הנה חלק באור המצות כבר הראתיך שהוא אמצעי למקרה מצד המעשה, אך הוא בעצמו מצוה כמו שזכרתי, ואם כן ודאי שיהיה יותר ראוי להשתדל בו מהשתדל בחכמות ההן בלא צרך, כי זה מצוה וזה לא. אמנם על כל פנים לא יגיע ערכו לערך העיון באלקיות, כי זה יש בו שתים לטובה, דהינו הלמוד שהוא גם כן מצוה, ומהות העיון שהוא אמצעי היותר חזק להשגת השלמות. והעיון בבאור המצוה אין בו אלא אחד שהוא היותו מצוה כמו שזכרתי, אך בבחינת מהות העיון אינו אלא הכנה למעשה, ואם כן יתן לו חלק בהשתדלות יותר משאר הדברים, אך לא יגיע אל שיעור ההשתדלות באלקיות אלא כערך הטפל עם העקרי. עוד צריך שתבדיל בין מי שרבים צריכים לו להורות הוראה, ובין מי שאינם צריכים לו, כי את שרבים צריכים לו, יצטרף להרבות קצת יותר בחלק הזה של באור המצות יותר מן האחרים.

עוד צריך אני להזהירך בחלק העיון אשר איננו אמצעי כלל,

אך שב לעבודה, כי כאן צריך השקפה גדולה לנצל מפתויי היצר וערמת כזביו, שפעמים רבות עושה לאדם שיטעה הוא אל עצמו ולוקח מן העיונים מה שטעותו נוטלתו, ואומר לנפשו: זה צריך לי, או: זה שב לעבודה, וכונתי לשמים, מזה תצא לי תועלת במדות או בדעות. ואולם אמתת הדבר אינו אלא שתאותו היא הנוטה אותו ואחריה הוא נמשך. ואם יבקש הדבר יראה שאותה התועלת שהוא חושב או אומר או רוצה לומר שילקט מן העיון ההוא, כבר יצא לו מן העיונים התוריים גם כן אם יעמל בהם, ואולי יותר שלם. כִּלְלוֹ שֶׁל דָּבָר, הטוב והרע שניהם נתונים הם לבני האדם. הרוצה שיחיה יבחר בחיים, ואל יטעה את עצמו, ומקרא מלא ציוח ואומר, "החיים והמוות נתתי לפניך, וכו' ובחרת בחיים למען תחיה" (דברים ל, יט):

תלמיד – הנה הגדלת חסדך עמדי באשר למדתני עד הנה. עתה הואל נא והודיעני איזה סדר אקח ללמודי למען אצליח:

רבי – הנה מה שצריך כל הרוצה להיות חכם בישראל לדעת תחלה, הוא ארבעה ועשרים הספרים עם באוריהם הראשיים. ואחרי זה שלש-עשרה מדות שהתורה נדרשת בהם, עם כל באוריהם, כי הם דרכי התורה שבעל פה. אחרי כן צריך שידע למוד הש"ס עד שידע להבין כל הלכה שתהיה על בריה, וידע דרכי המשא ומתן בקשיות ובתרוצים. וידע להבדיל בין תרוצי הדחיה ובין התרוצים האמתיים, ובין הקשיות הנעשות להצעה לתרוץ, והקשיות החזקות והאמתיות. ואחר שידע כל אלה, ראוי שילמד כל הש"ס מראשו לסופו, בהבנת כל פשוטי הסגיות על ברין. אחרי כן צריך שילמד ספר היד החזקה להרמב"ם מראשו לסופו עם

מְפָרְשֵׁי, לְדַעַת מוֹצֵא כָּל דִּין וְדִין. אַחֲרֵי כֵן יִלְמַד הַשְּׁלֶחֶן עָרוּךְ וַיִּרְאֶה כָּל דִּין שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲלוּק מִדְּבַרֵי הַרְמַב"ם אוֹ נוֹסֵף עֲלֵיהֶם, יִבְקֹשׁ מוֹצֵאוֹ בְּבֵית יוֹסֵף וַיְבִין טַעְמוֹ וְנִמְוָקוֹ. אַחֵר כֶּךָ יִלְמַד כָּל מִדְרָשֵׁי הַקְדָּמוֹנִים עַד תַּמָּם. עוֹד יִלְמַד מְלַאכֶת הַהֲגִיּוֹן וְהַמְּלִיצָה וְהַשִּׁיר עַד שְׂיַדַע אוֹתָם, וַיִּזְהַר לְלַמֵּד אוֹתָם מִסְפָּרֵי הַמְּחַבְרִים שֶׁקָּצְרוּ בָהֶם. עוֹד יִלְמַד עֲקָרֵי הַהֲגָדָסָה, הַתְּשׁוּבָה וְהַתְּכוּנָה הָרִאשִׁיּים עַד שְׂיַדַעֵן, וְשָׂאֵר הַחֲכָמוֹת וְהַמְּלָאכּוֹת מֵהַ שְׂצָרֶיךָ לוֹ יִלְמַד עַד שְׂיַדַעֵן. וְאִזּוֹ יֵשִׁים עֶקֶר כָּל עֵיּוֹנוֹ בְּאַלְקִיּוֹת כָּל יְמֵי חַיָּיו. וְאוּלָם אֵין צָרֶיךָ שְׂיִלְמַד כָּל הַש"ס תְּחִלָּה וְאַחֵר כֶּךָ יִתְחִיל בְּהַרְמַב"ם וְאַחֵר כֶּךָ הַמִּדְרָשִׁים וְאַחֵר כֶּךָ הַחֲכָמוֹת, אֲלֵא יִחַלֵּק שְׁעוֹתָיו לְלִמּוּדֵי הָאֵלֶּה וַיִּרְבֶּה תְּחִלָּה בְּאוֹתָם שְׁכַמוֹתָם יִתֵּר עַד שְׂיִגְמַר אוֹתָם, וְאַחֵר שְׂגַמְרָם אִזּוֹ יוּכַל לְמַעַט בָּהֶם מְרַגִּילוֹתוֹ הָרִאשׁוֹן, רַק שְׂיִקַּבֵּעַ לָהֶם שְׁעוֹת לְשֵׁלֵא יִשְׁכַּחֵם. וְהַמְּלָאכּוֹת וְהַחֲכָמוֹת הַחִיצוֹנִיּוֹת כְּשְׂיַדַעֵן – יִנְיַחֵן, אַךְ לְמַעַן לֹא יִשְׁכַּחֵן יַחֲזוֹר עֲלֵיהֶן בְּהַפְּנוֹתוֹ אֶל בֵּית הַמַּיִם. וַיִּחַלֵּק שְׁעוֹתָיו בְּאִפְּן שְׁעֶקֶר עֵיּוֹנוֹ וְהַשְׂתַּדְּלוֹתוֹ יִהְיֶה בְּאַלְקִיּוֹת, וּמִכָּל שְׂאֵר חֲלָקֵי הַתּוֹרָה לֹא יִנְיַח יָדוֹ, אֲלֵא יִלְמַד בָּהֶם דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ לְחֻבּוּבָה שֶׁל תּוֹרָה. וְה' יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּי דַעַת וְתְּבוּנָה. בְּרוּךְ ה' לְעוֹלָם אָמֵן וְאָמֵן: